

Chr. X 10 kr. – et telegrafmærke?

Af Ib Krarup Rasmussen

10 kr. Chr. X er et af de mærker, som er meget efterspurgt blandt samlerne. I starten af samlingen, når man ikke har så stor og komplet en Danmarks-samling, er det tit en milepæl, når det lykkes at få et eksemplar indlemmet i samlingen. Mærket er ikke almindeligt. Jeg ser i øjeblikket mange udvalgshæfter igennem i forbindelse med Forbundets dubletcirkulation og der er ikke mange eksemplarer af mærket i dublethæfterne. Ud over sjældenhedsgraden er det et meget smukt mærke med en attraktiv farvesammensætning. Frimærket er så derudover i postfrisk tilstand et af de rigtigt dyre mærker. Katalogværdien er i øjeblikket 6500 kr. Brugt på en forsendelse er det et af de allersværeste mærker at have med at gøre – det findes vel næppe mere end ca. 10 forsendelser frankeret med et eller flere 10 krs. frimærker, og der går år og dag imellem, at brevforsendelser med Chr. X 10 kr. kommer på markedet.

Kronerne og korsene

Den egentlige årsag til denne artikel er et genoptryk for nyligt af en af kapitler i Christian Dahlerup Kochs bog: "Kronerne og korsene". Bogen er oprindeligt udgivet i 1986 på Midtjysk Forlag. Men i tidsskriftet: Populær Filateli genoptrykker man fra tid til anden udvalgte kapitler fra bogen. I Populær Filateli nr. 12 – december 2013 – genoptrykkes kapitel 19 og 20, som omhandler perioden 1925-1927. Her maler Christian Dahlerup Koch med bred pensel flere sensationer om

10 kr. Chr. X - stemplet 28. august 1928 - tilhører dermed 1. del af 1. tryk - fabrikation 328-Z. Bemærk den meget urelmæssige takning. Det er faktisk samme takning, som pryder forsiden af Carl E. Jørgensens anden bog om Chr. X - nemlig L-takning og her fra 5 lodrette række - 3. vandrette takningshul (fra venstre) er forskudt nedad og 4. vandrette takningshul er forskudt opad. Takningsværktøjet bruges i fabrikation 322 og 328 og dets mange uregelmæssigheder er måske skyld i, at en meget stor del af 1. tryk af 10 kr. kasseres

bl.a. 10 kroners mærket. Og det kan jeg ikke lade stå uimodsagt.

Den almindelige opfattelse af oplagstallet på 10 krs mærket er, at det effektive oplag er 1.722 gode ark. Det fremgår af J. Schmidt Andersens standardværk: "The postage stamps of Denmark 1851-1951" udgivet i 1951

og af postvæsenets egen medarbejder E.V.Holmblad i en artikel i posthåndbogen fra 1941. Det er også dette tal, der fremgår af AFA-katalogerne osv. osv.

Men Dahlerup Koch regner sig i stedet frem til, at oplaget rettelig er næsten dobbelt så stort, nemlig 3.272 ark. Han fremlæg-

3 mærker afstemplet i maj måned 1928 - alle med mere eller mindre uregelmæssige takninger - nærmest lidt kludetakkede. Det er altså et kendetegn på 1. del af 1. tryk, at takningen er uregelmæssig, så man skal måske være lidt forsigtig med, hvad man kasserer?

ger det som en sensation, som burde få stor betydning for katalogpriser med mere. Desværre er det ikke rigtigt.

Tallene

10 kroners mærket er trykt i tre oplag

1. tryk a. 328-Z – 2.194 ark – afleveret 10/3 1928 fra trykkeri til frimærkekontrol

1. tryk b. også 328-Z – 368 ark blev afleveret 17/7 1929 (uden regning)

2. tryk – 387-X – 554 ark – afleveret 6/8 1930 og

3. tryk – 419-G – 566 ark – afleveret 4/11 1931

Det giver i alt 3.682 ark. Der er så af alle tre oplag taget ark fra til postfærgeovertryk. Af 1. tryk blev frataget 100 ark. Af 2. tryk 160 ark og af 3. tryk 50 ark. I alt blev altså 310 ark overtrykt med postfærge.

3.682 ark minus 310 ark til

postfærge giver ganske rigtigt 3.272 ark. Men det havde måske været formålstjenligt, at den kritiske journalist havde studset lidt over, at 1. tryk blev delt i to, at afleveringen og også trykningen skete med 16 måneders mellemrum, og især at sidste del af 1. tryk blev leveret af trykkeriet med hvad der kunne lyde som noget fra Peter Bellis mund: "Ingen Regning".

Allerede i årene 1982-84 havde Knud Juul i DFT skrevet en artikelserie om bogtrykte kongemærker, deres marginalnumre og oplagstal. Artiklerne blev senere udvidet og samlet i bogform: "De klassiske marginalnumre", som blev udgivet i april 1987. Allerede her – altså for mere end 25 års siden – blev oplagstallet for 10 kr. redet ud. Grunden til, at der i 1929 blev leveret 368 ark uden regning, var, at hele 1.650 ark af første leve-

rance blev kasseret på grund af dårlig perforering.

Kassationen fremgår af Frimærkekontrollens beholdningsprotokol, som jeg også selv havde lejlighed til at studere i midten af 1980'erne. Mine notater fra dengang bekræfter også, at et stort antal ark blev kasseret, og der henvises til en skrivelse nr. 965B af 17/7 1929.

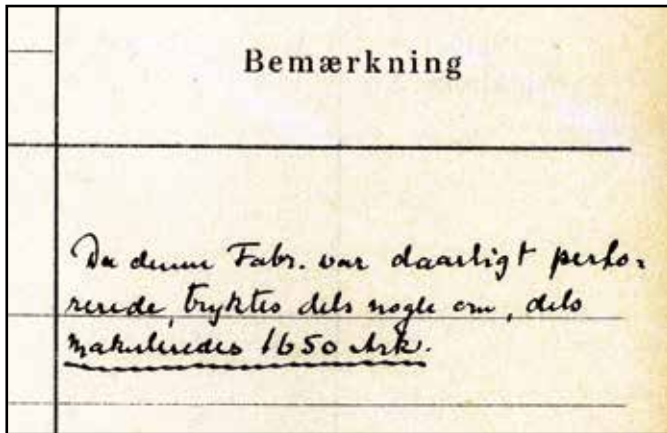
Hvis vi kort repeterer i figuren nederst på siden får vi følgende resultat.

Hvis vi lægger nettooplaget sammen: 544 + 268 + 394 + 516 får vi på magisk vis: 1722 ark. Sensationen er udeblevet! Katalogerne er rigtige. Holmblad, Schmidt Andersen og AFA har ret og Christian Dahlerup Koch har uret. Og vi er tilbage til udgangspunktet.

Jeg skal ikke komme ind på om mange af de andre historier i bogen er rigtige eller forkerte,

Tryk	Fabr. nr.	Oplag	Frataget til postfærge *)	Kasseret	Nettooplag
1a	328-Z	2194	?	1650	544
1b	328-Z	368	100	0	268
2	387-X	554	160	0	394
3	419-G	566	50	0	516

*) nettooplaget af 10 kr. postfærge er dog ikke 310 ark men kun 277 ark, fordi der var 33 ark, der måtte kasseres efter påtrykning. Det kan heller ikke med sikkerhed endnu konstateres om de 100 ark der fratages til første oplag af postfærgemærkerne tages af tryk 1a eller tryk 1b, men det er sandsynligvis 1b på grund af tidspunktet for overtrykket (1930)

Udklip fra Frimærkekontrollens Bestillingsprotokol 1923-1933. Det endegyldige bevis for, at 1650 ark af 1. tryk blev makuleret

men der er noget der tyder på, at kildekritikken er mangelfuld. Jeg tvivler f.eks. på rigtigheden af historien om, at en mand købte 50 ark 10 kr. engang under krigen. 10 kroners mærket er stadig nu mere end 80 år efter dets udgivelse sjældent postfrisk. Hvis der lå 5000 postfriske mærker et eller andet sted, ville det afspejle sig i

prisudviklingen, og især hvis oplaget var blevet lækket pø om pø. Men det kan selvfølgelig være, at det er bortkommet på en eller anden måde, eller at de stadig ligger urørte hen. Men det virker som en vandrehistorie.

Der har været et prisfald på postfriske og ubrugte 10 krs. mærker, men det kan være, at det

er Dahlerup Kochs skriverier, som er skyld i det?

En sidebemærkning

Dahlerup Koch gør i bogen et stort nummer ud af retvendte og spejlvendte korsvandmærker. Personligt anser jeg det for fuldstændigt ligegyldigt. Man indførte i 1913 et vandmærke, som netop ikke som kronevandmærkerne var orienteret på en bestemt måde. Man fik fra papirfabrikken leveret store ark (9-arks papir), som f.eks. i de mindre produktioner skulle skæres op før produktion, og i den sammenhæng har man let kunnet komme til at endevende papirbunkerne inden trykning, og ikke en levende sjæl på trykkeriet har bekymret sig om, hvorvidt papiret vendte den ene eller den anden vej. Frimærkekontrollen har også været bedøvende ligeglad.

I min egen forskning i bogtrykte Christian X frimærker har jeg på intet tidspunkt gidet spille min tid med at undersøge ,

En mulig anvendelse for 10 kroners mærket var på adressekort på tunge pakker til udlandet. Her værdipakke til Schweiz 19,3 kg med ekspresudbringning. Takst 15-20 kg: 900 øre + ekspresgebyr 60 øre plus værdiporto 25 øre + 15 øre pr. 300 Franc = 1000 øre

om vandmærkerne vender op eller ned. Det er efter min mening fuldstændigt tilfældigt, ligegyldigt og uden noget mønster, der kan bruges til noget forskningsmæssigt.

Baggrundsmateriale

I Frimærkekontrollens protokol henvises som nævnt til en skrivelse 965B af 17/7 1929. En henvendelse til Erik Jensen fra Post og Tele Museum bragte den for dagen, eller rettere udkastet til brevet. Den er adresseret til H.H.Thieles Bogtrykkeri og ganske rigtigt dateret 17. juli 1929.

Titlen på skrivelserne er: "Omtrykning af en Del af Fabr. 328, 10 Kr. Frimærket"

Ordlyden er:

"De H.H.Thieles Bogtrykkeri gennemFrimærkekontrollen udliveredede 75 Storark Frimærkepapir bedes benyttes til (den af Trykkeriet tilbudte)(overstreget) Omtrykning af en Del af Oplaget af 10 Kr. Frimærket, Fabrikation Nr. 328, som har vist sig at være mindre regelmæssigt perforeret.(overstreget er følgende: "Følge af den af Dansk Postmuseum, Salgsafdelingen for brugteFrimærker paaviste) mindre regelmæssigPerforeringafdenneFabrikation.

Omtrykningen ønsket mærket med Fabr. Nr. 328 Z. Mærkerne

afleveres på sædvanlig MaadetilFrimærkekontrollen. EB".

Det skal bemærkes, at med 75 storark menes effektivt 450 enkeltark, fordi papirformatet på dette tidspunkt var 6-arks papir.

Postmuseet stod i denne periode for salget af brugte frimærker, og det var altså ikke postkontorerne, som klagede over dårlig perforering, men Postmuseet, som vist nok på dette tidspunkt vaskede frimærkerne af blanketter mm. og bundtede dem for derefter at sælge dem til samlere og frimærkehandlere. Reklamationen skete altså et godt stykke tid efter, at mærket var taget i brug.

Når jeg kigger på mærkerne i min egen studiesamling stempelt i 1928, kan det da også godt se ud som om takkerne er uregelmæssige, og at mange mærker har korte og lange takker. Det kunne se ud som takningsmaskinen var slidt, at takningsåleene var blevet slidt smalle, så hullerne blev små, og afrivningen af mærkerne fra hinanden derfor blev vanskelige og med dårligere resultat: en blanding af lange og korte takker.

Det er lidt underligt, at man vælger at bibeholde det oprindelige fabriksnummer 328-Z 15 måneder efter. Det må være

for at undgå, at et oplag skulle være for lille og for at undgå spekulation fra frimærkesamlerne. Det var man faktisk ret opmærksom på også dengang.

Det endelige bevis for, at der blev kasseret 1650 ark 10 kr. findes i en såkaldt bestillingsprotokol fra Frimærkekontrollen, som findes i Post og Tele Museet. Den aktuelle protokol dækker perioden 1923-1933 og er delt op værdi for værdi. Her er der et særligt oplag for 10 kroners mærket, og i bemærkningen til fabriksnr. 328 står der: "Da denne Fabrikation var daarligt perforerede, tryktes dels nogle om, dels makuleredes 1650 Ark." (Fremhævelsen er fra protokollen). Der er også foretaget en udregning med blyant – sikkert af E.V.Holmblad til brug for den omtalte artikel, hvor slutresultatet også er: 1722 ark.

Noget helt andet er, om de to delfabrikationer 328 er trykt med de samme medaillonplader. Det kan ikke afgøres endnu, men det er helt klart et forhold, vi skal være opmærksomme på. Rammepladen er den sammen i begge oplag, der er nemlig kun en. Til trykket i februar/marts 1928 er brugt medaillonplade 10 – det er den allerførste gang, denne medaillonplade er taget i

Dette brev kunne have været frankeret med et 10 kroners frimærke - luftpostillægstaksten til Argentina på dette tidspunkt - i 1935 - var 300 øre pr. 5 g. Brevet vejede såmænd kun 25 g. Det forklarer ihvertfald, at brugen af 10 kr.s frimærket tog et opsving på dette tidspunkt. Takst: 30 øre 0-20 g. + 15 øre flg. 20 g + anbefalingsgebyr 25 øre + 300 øre pr. 5 g. ialt 1570 øre. Bemærk iøvrigt at tv. for 10 øres mærkerne og til højre for luftpostmærkerne er et violet kronet posthorn stempel, hvilket betyder at portoen er efterkontrolleret.

Antal kontant betalte Telegrammer til Udlandet paa 10 Kr. og derover
i Oktober Maaned, 1927.

	over 10 Kr.	over 50 Kr.
Hovedst. Indl.	209	
" Natindl.	12	1
Frøderiksberg	11	
Bt	50	1
Sønderbro	4	
Nørrebro	11	
Valby	9	
Strandvej	32	
Gammelholm	50	
Gl. Kongevej	1	
Betbanegaarden	15	
Ørstedesvej	5	
Godthåbsvej	2	
Frøhavnen	22	
Pallegade (K 9)	52	2
Vesterbro	74	3
Politiken	23	
Nørreport	4	
St. Strandstrøde (K 3)	119	4
Børsen	52	1
Nytov	17	
Vester voldg. (K.11)	6	
K.14	2	
K.17	9	
K.20	7	
Østerbro	17	
Langebros	2	
Engbaveplads	5	
K.19	27	
K.22	26	
Hellerup	4	
Aarhus	41	1
Esbjerg	2	1
Randers	7	
Vejle	5	
Aalborg	14	
Kolding	2	
Nakskov	2	
Odense	11	
Horsens	6	
Marstal	4	
Nykøbing F.	1	
Svendborg	1	
Ialt	975	14

Oversigt over hvor mange kontant betalte telegrammer, der blev afsendt fra landets postkontorer i oktober måned 1927. Baseret på denne oversigt ville forbruget være ca. 100-150 ark om året. Denne oversigt var altså tilstrækkelig argumentation for at få udgivet et 10 kroners frimærke

anvendelse. På samme tidspunkt bruger man plade 9 til 1, 2 og 5 kr., og teoretisk kunne anden del af 328-Z godt være trykt med plade 9. 387-X er trykt med plade 10 og 419-G er trykt med plade 9. Men tredje tryk er først på markedet i slutningen af 1931

- begyndelsen af 1932, så hvis man finder 10 kroners mærker fra plade 9 stemplet før november 1931, ja så er det bevis for, at 2. del af 328-Z er trykt med en anden plade end første del. Men det må nærmere undersøges af dække.

Årsagen til udgivelsen

I sagsmappen med den omtalte skrivelse 965B var der også en del korrespondance om, hvorvidt man skulle udgive et 10 kroners frimærke eller ej.

Det oprindelige udspil kommer fra Generaldirektoratets

Den godkendte farveprøve til 10 kr.s mærket signeret af Generaldirektør Mondrup 11. februar 1928

Bogholderikontor. Det er dateret 28. oktober 1927 og lyder:

"I Anledning af, at Gebyrer for direkte indleverede Telegrammer og Bokssamtaler, der ikke debiteres, fra 1. Jan. n.A. paatænkes tilsvarende ved Frimærker på Telegrammet eller Samtaleblanketten, skal man, da det formentlig maa anses for ønskeligt i sin Tid at indføre en Frimærke værdi af 10 Kr. efter Ordre, anmodes 3. Ekspeditionskontoren Udtalelse des angaaende."

3. Ekspeditionskontor svarer 16. november 1927 at "der ikke i Anledning af den paatænkte Ordning skal udstedes større Frimærke værdi end 5 Kr."

Bogholderikontoret giver dog ikke op, men sender 21. november 1927 som dokumentation for behovet en statistik over, hvor mange kontant betalte telegrammer af større værdi end 10 kr. hhv. 50 kr., der blev afsendt i oktober måned 1927 fra danske telegrafstationer/postkontorer.

Statistikken er vist her, og det påviste tal – ca. 1000 på månedsbasis var åbenbart dokumentation nok for indførelsen af 10 kr.s frimærket, for man går forholdsvis hurtigt derefter i gang

med at finde ud af, hvordan det nye frimærke skal se ud.

Thiele laver nogle farveprøver (i alt 20 stk), som i øvrigt stadig findes i Post og Tele Museums prøvesamling (Prøvesamlingens karton nr. 453), som man får 9. februar 1928. 11. februar vælger man den endelig udgave rød ramme og grøn medaillon, og Generaldirektør Mondrup underskriver prøven samme dag.

Overvejelserne er følgende: "Det nye 10 Kr.s Frimærke maa opfylde følgende Betingelser:

- 1) Det skal være tofarvet
- 2) Dets kalvære modtageligt foret tydeligt Stempelaftryk
- 3) Det maa være saa forskelligt som muligt fra de andre Frimærke værdier, særligt Krone-Værdierne, saavel ved Dagslyssom ved kunstigt Lys." (Notat af 11/2 1928).

27. Februar godkender man et færdigt prøveark. Man har fået to ark fra trykkeriet – det ene beholdes i Generaldirektoratet og det andet returneres til trykkeriet med approbation. Det tjener så trykkeriet som reference for den endelig produktion.

Generaldirektoratet kommenterer dog prøvearket: "Opmærk-

somhedenskald og henledes paa at den grønne Farve i Ovalen i adskillige mærker gaar ud over denne og over i Rammens røde farve." Under forstået er, at det så skal rettes i den endelige produktion, som man hermed sætter i gang..

Sensationen er: 10 krs mærket et telegrafmærke

Hvis man endelig skal tale om en sensation, så er den nok her: årsagen til, at man udgiver 10 kroners mærket er ikke f.eks. høje frankeringer på udenlandske adressekort eller tunge værdibreve, men den kontante betaling af telegrammer. Har man ikke haft brug for det før, kunne man spørge, telegrafen blev jo ikke indført i 1927? Men forholdet er jo, at postvæsenet og telegrafvæsenet 1. juni 1927 blev sammenlagt, og at regnskabet med gebyrer i postvæsenet traditionelt på dette tidspunkt blev klaret via frimærkeregnskabet.

Jeg kan ikke gøre rede for, hvordan man rent faktisk afregnede kontant for telegrammer og bokssamtaler fra 1. januar 1928, men et er sikkert: sådanne blanketter findes ikke bevaret i dag

(i hvert fald i privat eje, så vidt jeg ved). Alle disse blanketter er ganske givet beholdt af postvæsenet og er efter en vis karensid blevet afleveret til postmuseets afdeling for brugte frimærker, som derefter har kunnet sælge dem, enten afvaskede i bundter eller som afklip i kilovarer. Jeg kunne forestille mig, at man for kilovarenes vedkommende har doseret disse 10 kroners mærker, så hvert enkelt kilo har indeholdt et bestemt antal 10 kroners mærker. Men det kan nogle af læserne måske afklare?

Men den egentlige sensation er så, at 10 kroners frimærket er Danmarks første telegrafmærke. Dette forklarer også, hvorfor frimærket er så sjældent på hel forsendelse. Langt den overvejende del er brugt på blanketter, som ikke kom i publikums hænder.

Schmidt Andersen angiver, at både 5 og 10 kroners mærkerne også kunne være anvendt i den interne afregning postkontorerne imellem. Dette kunne forklare den store mængde 5 kroners mærker, som findes afstemplet fra københavnske postkontorer i 1950erne.

I dag kendes 10 kr. på adressekort til udlandet (tunge pakker), adressekort for luftpostpakker, værdibreve til udlandet med høj værdi samt endelig især luftpostbreve fra midten af 1930er-

ne sendt til Sydamerika, men som nævnt er det totale antal af kendte forsendelse omkring 10 stykker.

Brugsperioden

Jeg har for nyligt erhvervet et større parti stemplede 10 kroners frimærker – en stor del havde tydelige datostempler, og derfor har jeg kunne opdele dem efter hvilke måneder og år, de var stemplede.

De tidligste afstemplinger er fra maj 1928. I perioden august 1928 til februar 1930 er der jævnt ca. 5-6 mærker fra hver måned. Marts 1930 falder antallet til ca. 1 pr. måned. I 1932 og 1933 er der kun et mærke pr. år. I 1934 er der 6 mærker.

Det er først fra juli 1935 at antallet pr. måned stiger til ca. 3-4. Dette niveau holder sig i 1936 og de første 3 måneder af 1937.

1.4.1937 er sidst kendte afstemplingsdato i dette parti på ca. 400 mærker, hvoraf de ca. 200 var med entydige datostempler.

Mit spørgsmål er derfor: Hvornår blev mærket inddraget, og hvor lang tid var det til salg på Postens Filatel?. Jeg har ikke kunnet finde noget om dette i Officielle Meddelelser fra 1930erne og 1940erne. Men jeg kunne have følgende arbejdshypotese: mærket blev udsolgt i 1937 og derfor er det sjældent postfrisk,

og historien om manden, der købte de 50 ark er en skrone.

Litteraturliste

Christian Dahlerup Koch: "Kronerne og Korsene" – dansk frimærkehistorie 1842-1932, Silkeborg 1986

Knud Juul: „De klassiske marginalnumre – Danmarksfrimærker 1910-1933“, udg. 1987

Tom Plovst: „Danmarks postfærgemærker“, udg. 1962

J. Schmidt Andersen: „The Postage stamps of Denmark 1851-1951“, udg. 1951

Carl E. Jørgensen: „Om Chr. X i to farver: takker og tryk“, udg. 2005

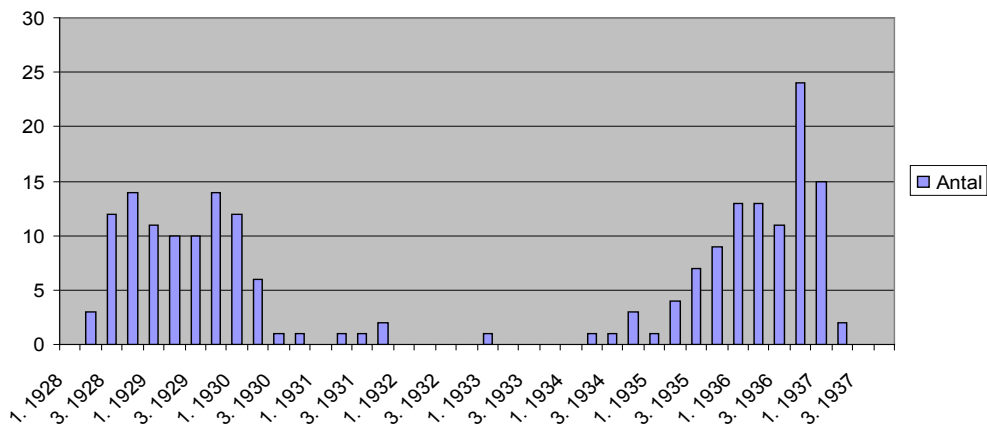
Arkivalier fra Post & Tele Museum

Generaldirektoratet for Post og Telegrafvæsenet: „Beretning omvirksomheden 1917-1967, bind 1“

E.V.Holmblad: „Kronologisk Oversigt over danske Postfrimærker m.v. 1851-1940“, i: Årbog 1941 for det danske Post- og Telegrafvæsen.

Stor tak til Erik Jensen, Post og Tele Museum for hjælpen med at finde frem til der rigtige kilder og oplysninger.

Antal brugte 10 kr. pr. kvartal

Tabel over hvornår 10 kroners frimærkerne er brugt i et parti af ca. 200 stemplede mærker - er det et mønster eller er det en tilfældighed?